

A szótár bevezető szakasza újra közli az első kiadás (1991) előszavát is Orosz Lászlótól.

A szócikkeket egy Tájékoztató alcímű fejezet előzi meg, amely a következő egységekből áll: a szótár használatát megkönnyítő tájékoztató, köszönetnyilvánítások, rövidítések, a szereplők nevének rövidítése, egyéb jelek, illetve a szerző publikációi a drámával és a szótárral kapcsolatban.

A szótár törzsét alkotó szócikkek a 35. oldaltól a 343. oldalig tartanak. A 343. oldalon egy kis függelék is található, amelynek címe: „A dráma szövegében nem említett megszólaló szereplők”. Itt „Solom-mester” nevét és szövegbeli előfordulását, illetve a „Zászlós Úr” szövszerkezet adatait találhatjuk.

A szócikkek fő szerkezeti egységei a következők: a címszó (először modern alakban és helyesírásban, majd szükség szerint az eltérő írásváltozatokban), a lexéma előfordulási száma, szófaji minősítése, a jelentések arab számokkal elkülönítve, illetve a jelentésárnyalatok kisbetűs tagolással. Az egyes jelentéseket példamondatok, szövegrészletek illusztrálják betűhű közlésben, lapszamos hivatkozásokkal, jelezvén azt is, hogy az idézet melyik szereplőhöz köthető. Kiemelés hívja fel a figyelmet a szólásszerű kifejezésekre, a bibliai eredetűek pedig locussal vannak ellátva.

A szótár utolsó egysége egy Statisztikai adatok címet viselő összeállítás, amely a címszavak gyakorisági listáját, előfordulási arányát, illetve számát mutatja kezdőbetűk és szófajok szerinti megoszlásban.

Hála Beke Józsefnek, reményeink szerint egyre többen veszik újra kézbe a Bánk bánt, amelynek hősei és dialógusaik mögött ott rejtőzik „teremtőjük”, a szerző Katona József. Mert ez a szótár egyben tisztelgés az író előtt is.

BORBÉLY LÁSZLÓ

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Százharminc éves a Magyar Néprajzi Társaság*

Néprajz és nyelvtudomány

Örömmel teszek eleget a megtisztelő fölkérésnek, hogy a jelen ünnepélyes alkalmon néhány gondolatot – dióhéjban – megfogalmazzak a néprajz és a nyelvészet kapcsolatáról. (A két társaság múltjáról – a társaságtörténeti ismeretek fölfrissítésére – lásd KÓSA LÁSZLÓ és SZATHMÁRI ISTVÁN monográfiáit: KÓSA 1989a és 1989b; SZATHMÁRI 2015.)

* A Magyar Néprajzi Társaság ünnepi konferenciát rendezett fennállásának 130. évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémián 2019. szeptember 25-én. Tíz előadás hangzott el. A húszperces plenáris előadásokat a Magyar Néprajzi Társaság működésének a határon túli magyarság szempontjából való jelentőségét elemző tízperces előadások, majd a néprajztudománynak a társtudományokkal való kapcsolatáról szóló úgyszintén tízperces előadások követték. A magyar nyelvtudományt, illetőleg a Magyar Nyelvtudományi Társaságot Kiss Jenő képviselte. (A szerk.)

1. BENKŐ LORÁND arról, hogy mi teszi a néprajzot és a nyelvtudományt testvér-tudományokká, a következőket írta: 1. a sok érintkező téma; 2. a közel álló szemlélet és módszer; 3. a nemzeti tudományok keretében való szoros egybetartozás; 4. a baráti együttműködés (1991: 119). Úgy is fogalmazott, hogy egy töről sarjadt a nyelvtudomány azon ága, amely a népnyelvvel foglalkozik s a népi kultúrát kutató néprajz, különösen az az ága, amelyet tárgyi néprajznak nevezünk. TÁLASI ISTVÁN korábban hasonlóképpen fogalmazott: „tudományterületeink szinte egy töről ágaztak ki” (1980: 264). Ezek után természetes, hogy a testvér-társaság nevezetet kapta a két tudományos társaság, s hogy az idősebb testvértársaság megtisztelő címet a néprajz viseli.

2. A kultúrák népi-történeti tagolódása és nyelvjárási tagolódása között szoros összefüggés van. KÓSA LÁSZLÓ és FILEP ANTAL A magyar nép táji-történeti tagolódásának (1975) rajza, illetőleg KÓSA LÁSZLÓ térképe (1982: 148–149) a Kárpát-medence és környékének fontosabb magyar történeti-népi tájneveiről a magyar nyelvjárási régióknak a JUHÁSZ DEZSŐ készítette térképes ábrázolásával (lásd MDial. 5. melléklet) kombinálva tanulságos képet ad a kettő többnyire nyilvánvaló összefüggéséről (vö. CS. NAGY – N. CSÁSZI 2015: 28). BORSOS BALÁZS megállapítása szerint a néprajzi nagyrégiók és a nyelvjárási régiók „aránylag jól fedésbe hozhatók a nyelvi tagolással” (itt a nyugati nagyrégióra vonatkoztatva), a „Palóc nyelvi régió déli határa szinte pontosan ott húzódik, mint az összes tényező klaszterezése által megadott képen az Északi nagyrégióé” (2011. 1: 164; részletesebben l. BORSOS további adatait és következtetéseit). BORSOS néprajzi kutatási eredményeinek a nyelvjárási tagolódással való precíz szembesítését magyar dialektológus még nem végezte el. Márpedig ha a népi kultúra és a népnyelv ennyire összefügg, akkor érintkező vizsgálatukban is elvárható több-kevesebb viszonyosság.

3. Mi köti össze a tárgyi néprajzot és a dialektológia tájszavakkal foglalkozó részét, valamint a szótörténetet és az etimológiát? Az a tény, hogy a valóság két oldalát vizsgálják. SAUSSURE óta tudvalévő a jelölő és jelölt bináris rendszere: a néprajz elsődlegesen a jelöltet, tehát a tárgyakat, a jelenségeket vizsgálja a maguk mivoltában. A nyelvészet ebben az összefüggésben a tárgyakat nyelvi jellel jelölő lexikai egységeket kutatja. De mert jelölt és jelölő így vagy úgy összefüggnek egymással (gondoljunk a Wörter und Sachen-elvre), lehetőség van többnyire arra, hogy a jelölőből (tehát a fogalmi kódolásból) következtethessünk a jelöltre. Hadd idézzem emlékezetbe a következő mondasokat: A szavak olyanok, mint a hírnökök. A szókészlet megkövült művelődéstörténet. Az „etimológiai, szótörténeti kutatások [...] kínálják a legbiztosabb fogódzót a nyelv és a nyelvet beszélő nép kultúrájának legszorosabb összefüggéséhez” (BÁRCZI 1976: 11). VOSSLER olyan messzire ment, hogy egyik könyvének ezt a címet adta: Die Geschichte Frankreichs im Spiegel seiner Sprachentwicklung (Heidelberg, 1913), azaz: Franciaország története nyelve történetének a tükrében.

4. A történeti kutatások tekintetében a történeti nyelvészet bizonyosan segítségére van vagy lehet a néprajznak. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA szerint „[a] diakrón szemléletű néprajzi és folklorisztikai kutatás elképzelhetetlen a nyelvtörténet és kivált a szótörténet mankója nélkül” (2005: 18). Főként a tárgyi néprajz kutatóinak (például HERMANN OTTÓ-nak és JANKÓ JÁNOS-nak) a munkásságában már korán fontos szerep jutott a nyelviségnek,

a szavak, sőt a nevek (így a határnevek) vizsgálatának is. VISKI joggal vélte úgy, hogy gyakran szinte az egyetlen útmutató a néprajzos számára s a múltra nézve a nyelvtudomány által számon tartott szókészlet, a tárgyak és szellemi jelenségek neve.

5. Nyilvánvaló, hogy kultúraközi kapcsolatok néprajzi szempontból különösen is fontos vizsgálatához a jövevényszavak számbavétele több mint kívánatos. Itt is viszonyosság van néprajz és nyelvtudomány között, különös tekintettel az etimológiára. HADROVICS LÁSZLÓ mondogatta, hogy etimológiákat úgy ír, hogy a szót először tárgyi oldalról közelíti meg, s csak ez után kerít sort a hang- és alaktani elemzésre. Megemlítendő – mert alapigazságokat olvashatunk bennük a történeti tárgyi néprajz szempontjából – három néprajzos tanulmánya: BALASSA 1976; BARABÁS 1976; TÁLASI 1976.

6. Még valaminek az említésére van idő. JUHÁSZ DEZSŐ 1982-ben közzétett szavait csak megerősíteni lehet: „Az egymásraultalság, a másik tudományág eredményeinek felhasználása különösen a jó forráskiadványok tekintetében érzékelhető” (1982: 209). Két újabb, a néprajz számára is figyelemre méltó lexikográfiai munkát említek. Az egyik a PÉNTEK JÁNOS szerkesztette, háromkötetes A moldvai magyar tájnyelv szótára (az Akadémian PALÁDI-KOVÁCS ATTILÁVAL együtt ismertettük). A másik KÁLNÁSI ÁRPÁD négykötetes munkája, a 2019-ben megjelent A debreceni civis élet lexikona. Dialektológus szemszögből nézve a néprajzi tárgykör-monográfiák és a néprajzi atlaszok említendők első helyen. – Megjegyzem: a tárgyak, eszközök, fogalmak visszaszorulását, kihalását az őket jelölő szavak kiszorulása nem követi azonnal. Az újabb, a tájszavak társadalmi érvényét is jelölő tájszótárak lapozgatása emiatt is hasznos lehet a néprajz művelőinek.

Végezetül, de nyomatékkal mondom: a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében szívből, egyszersmind közérdekből is kívánom, hogy a Magyar Néprajzi Társaság eredményesen tegye, tehesse dolgát a következő százharminc esztendőben is.

Kívánom tehát, hogy nagymúltú tudományos társaságunk vivat, crescat, floreat! Úgy legyen!

Hivatkozott irodalom

- BALASSA IVÁN 1976. Az etimológia és a néprajzi kutatás. In: BENKŐ – K. SAL szerk. 1976: 63–68.
- BARABÁS JENŐ 1976. Tárgytörténet és etimológia. In: BENKŐ – K. SAL szerk. 1976: 73–78.
- BÁRCZI GÉZA 1976. Az etimológia elmélete és módszere. [Üdvözlés.] In: BENKŐ – K. SAL szerk. 1976: 11.
- BENKŐ LORÁND 1991. Üdvözlés a Magyar Néprajzi Társaság centenáriumán. *Magyar Nyelv* 87: 118–119.
- BENKŐ LORÁND – K. SAL ÉVA szerk. 1976. *Az etimológia elmélete és módszere*. Nyelvtudományi Értekezések 89. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BORSOS BALÁZS 2011. *A magyar népi kultúra regionális struktúrája* 1–2. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.
- CS. NAGY LAJOS – N. CSÁSZI ILDIKÓ 2015. *Magyar nyelvjárások*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1982. A néprajzi atlaszok, térképek dialektológiai hasznosításáról. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN szerk., *Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 1981. március 25–27.* MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága, Veszprém. 209–212.

- KÓSA LÁSZLÓ 1982. [T]áji tagolódás kutatása. In: *NéprLex.* 5: 147–152.
- KÓSA LÁSZLÓ 1989a. *A Magyar Néprajzi Társaság története (1889–1989)*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
- KÓSA LÁSZLÓ 1989b. *A magyar néprajz tudománytörténete*. Gondolat, Budapest.
- KÓSA LÁSZLÓ – FILEP ANTAL 1975. *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MDial. = *Magyar dialektológia*. Szerk. KISS JENŐ. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- NéprLex. = *Magyar Néprajzi Lexikon* 1–5. Főszerk. ORTUTAY GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1982.
- PALÁDI-KOVÁCS ATTILA 2005. A Magyar Néprajzi Társaság nevében. *Magyar Nyelv* 2005: 17–18.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 2015. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság története (1904–2005)*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- TÁLASI ISTVÁN 1976. Etimológiai tanulságok az anyagi kultúra kutatásában. In: BENKŐ – K. SAL szerk. 1976: 288–293.
- TÁLASI ISTVÁN 1980. A Magyar Nyelvtudományi Társaság köszöntése. *Magyar Nyelv* 76: 264–265.

KISS JENŐ

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Elekfi László (1920–2018)

Hosszú, tartalmas életpályát befutva 99. életévében, 2018. december 10-én Budapesten elhunyt Elekfi László, a magyar nyelvtudomány egyik jeles személyisége. Sokoldalú érdeklődése következtében a hangtántól a szótárírásig, az alaktantól a mondattanig a nyelvészet több területén is maradandót alkotott, de értékes írásokkal gazdagította a zenetudományt és a nyelvművelést, nyelvi ismeretterjesztést is.

1920. április 24-én, Szent György napján született Szegeden pedagógus szülőktől: édesanyja magyar–német szakos tanár volt, édesapja kereskedelmi számtant és gyorsírást tanított egy kereskedelmi szakiskolában. 1930-tól a méltán híres piarista gimnázium tanulója volt, ahol a nyelvi jelenségek iránti fogékonysága tovább erősödött azzal, hogy latinul, németül és franciául tanult, de megismerkedett az eszperantó alapjaival is. Zongorázni is tanult, és a városi zeneiskola neves tanára, az orgonaművész Antos Kálmán kedveltette meg vele a zenei akusztikát is. Ez a kettősség – ti. a nyelvek, illetőleg a zene világa – határozta meg további pályafutását: az érettségi után a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–német szakán, az Eötvös Collegium tagjaként folytatta tanulmányait, de ezzel párhuzamosan a Zeneakadémián orgona szakra, melléktárgyként pedig Kodály Zoltánhoz zeneszerzésre is beiratkozott. És bár a zene iránti rajongása élete végéig megmaradt, kitérőkkel ugyan, de mégis nyelvész lett belőle. Az egyetemen Sági István és Pais Dezső hatására a mondattan különféle kérdéseivel kezdett foglalkozni, szakdolgozati témája is a legrégebb magyar nyelvemlékek mondattana volt. 1942-ben ebből jelent meg első nyelvészeti közleménye a *Magyar Nyelvben*: Az Ó-magyar Mária-siralom *qui* szava (38: 192–194). Ám 1943-as bölcsészdoktori értekezését Schwartz Elemér hatására mégis